

NY MUSIK

Grandert och Hallnäs

– motsatser möts

Johnny Grandert: *Stråkkvartett nr. 4* (1990)

—paus—

Lars Hallnäs: *...am stillen blicke sich üben (VI)* (2016) – uruppförande

Bozzinikvartetten

Clemens Merkel, Alissa Cheung – violin

Stéphanie Bozzini – viola, Isabelle Bozzini – cello

Söndag den 5 februari 2017, kl.15.00

Caroli församlingshem, Borås

Har ni sett Marco Ferreris film *Brakfesten* från 1973? I den äter och älskar, understundom samtidigt, fyra män sig avsiktligt till döds i en utdragen orgie. Det är en mycket vacker och rolig, men naturligtvis också frånstötande film. Det sköna ställs bredvid det groteska, längtan efter sinnlig njutning bredvid ren dödslängtan. Skönheten och odjuret sida vid sida. Det är inte för intet som *Brakfesten* är en av Johnny Granderts favoritfilmer.

Johnny Grandert (f. 1939) står vid sidan. Vid sidan om allfarvägen, vid sidan om den ”goda” smaken, vid sidan om gängse uppfattning om vad som är konstnärligt lämpligt. Liksom Claude Loyola Allgén är han en bärare av det oerhörda. Under sin Sturm und Drang-period komponerade han några av svenskt musiklivs mest hejdlösa verk, såsom *Mirror 25* (1964) för kör och stor orkester, *Ten an’ thirty* för slideflöjt, bassax, pukor, fyra slagverkare, skrivmaskiner, sågare och sågspelare, cembalo, nyckelharpa, ensträngad cello med tratt och röst+mikrofon (1965) samt *The D of B* (1967) för stor orkester.

Grandert är måhända också vår störste orkestertonsättare under senare decennier, med hela tio symfonier på verklistan, komponerade mellan 1971 och 2011. I dem öppnar sig en klangvärld av svårbeskrivligt slag, ett slags mångdimensionellt, flytande, dimmigt kulisslandskap. När man tränger in i detta landskap faller kulisserna en efter en och en värld av allt större rikedom uppenbarar sig. Det är musik med en oerhörd resning, och det behöver knappast tilläggas att det är en skam att svenskt musikliv inte bättre har förvaltad Granderts orkesterverk – bara tre av symfonierna har spelats.

Statistiken för Granderts 13 ståkkvartetter ser liknande ut – fyra av dem har framförts. Den första kvartetten med titeln *Kvartett 40,2^o* tillkom visserligen redan 1964, följd av *Kvartett nr. 2* (1977), men Grandert tvekade i själva verket länge inför stråkkvartettformen. Men drygt ett decennium senare slog det till. Under loppet av tre år (1990–92) tillkom sex stora kvartetter (nr. 3–8) alla med en spellängd av mellan 35 och 45 minuter. Nr. 10–13 kom så i ett andra skov 2010–12. Med undantag för förstlingsverket är samtliga dessa kvartetter, liksom för övrigt även symfonierna, tresatsiga och följer i stort sett mönstret snabb–långsam–snabb, oftast med en melodiöst präglad mellansats.

Detta är musik att vältra sig i, att låta sig överväldigas av – stampande, smekande, frustande. Grandert är en utpräglat musiskt begåvad tonsättare – mera vän med Dionysos än med Apollon. Parallellen till *Brakfesten* är ingen slump, vill man beskriva

Granderts musik tycks man ofrånkomligen hamna i en vokabulär med ursprung i just mat och erotik. Det finns något omåttligt och omättligt över hans musik, den skall njutas i rejäla munfullar. Den som älskar chokladpudding fattar vad det handlar om. Mousse njutes i små nätta portioner med mockasked, som Anton Webern, ungefär. Till chokladpudding krävs rejäla slevar.

Vissa karaktärsdrag i kvartetterna kan kännas igen redan från de tidiga verken, exempelvis den drivande motoriken i yttersatserna. En egenhet är de parallellförda stämmorna – där alltså flera instrument spelar samma sak på konstant tonhöjdsavstånd. Häri kan man skönja ett ursprung i storbandsmusiken, stiliserade saxsektioner om man så vill. Ibland tycks framåtrörelsen befinna sig i väntan utan att tappa fart, som att rusa på kopplingen vid rött ljus; musiken bidar sin tid. I klassisk tradition bygger den också i hög grad på repriserna, på omtagningar av det redan hörda, vilket tydligt bidrar till dess längd. Och naturligtvis har mer än en musiker hävdat att kvartetterna borde kortas, men det vore sannolikt ett misstag; man sätter inte en elefant i kaninbur.

Granderts förhållningssätt är i grund och botten melodiskt, det har det alltid varit. Om musiken tar sig uttrycklig melodisk gestalt eller bara grymtar, stånkar, bubblar och fräser, så finns ändå i dess kärna ett bärande, långsträckt element, en utdragen röd tråd – en melodi. Ibland tillåts den blomma ut i ogrumlad skönhet, men oftast döljs den i en härva av tåtar och får finna sig i omild behandling. Skarpa, vertikala klipp skär in, hugger av, sliter sönder. Det folkviseenkla, det rena, möter det grovhuggna och råa.

Grandert vet, liksom Allgén, liksom Ockeghem, att den som försöker skriva en ”himmelsk” musik är dömd att misslyckas – exemplen är otaliga under senare år. Det är fåfängt av tonsättaren att försöka peta bort jorden under naglarna. Skönheten måste stå bredvid odjuret. Det skiraste, mest välklingande ackord ställs oförmedlat bredvid det mest skärande dissonanta. Den ljuvaste melodi möter groteska infall – spretiga, haltande tonhärvor som återkommer med den drucknes envishet. *The Destruction of Beauty – The D of B* – är ett genomgående drag i all Granderts musik.

Trots att Granderts långsamma satser alltid präglats av framför allt melodisk skönhet finns i kvartetterna exempel som delvis bryter detta mönster. Fjärde kvartetternas särpräglade mellansats, som är ett konglomerat av här beskrivna karaktärer, ter sig i sammanhanget mycket märklig, men den kan egentligen inte beskrivas som melodisk.

Ett drag som har dykt upp i Granderts musik under senare decennier och som väl kanske kan ses som ett arv av minimalismen, är de gyllene ögonblick då tiden tycks

stå stilla, då en figur hakar upp sig ungefär som en gammal obstinat LP-skiva, eller då den tycks slira på kuggarna innan den går vidare. Två ackord pendlar mot varandra till synes utan slut, en enkel melodi upprepas mot en liggande orgelpunkt. Ögonblick väl värda att invänta.

Lars Hallnäs (f.1950) skriver:

...am stillen blicke sich üben är en tänkt serie om tio stråckkvartetter som alla utgår ifrån en fras i Friedrich Hölderlins dikt ”Patmos”:

*Men såsom då
från svällande ögonbrynen
en ovärldslig,
milt lysande kraft ur heliga skriften faller,
så må i glädje över nåden de
vid den stilla blicken sig vänja.*

Som när man stannar upp och försöker se efter, tänka efter... här krävs övning.

Kvartett VI består, liksom övriga kvartetter i serien, av 24 satser av varierande längd – från bara en eller två takter upp till ett par minuter – och är helt ackordiskt uppbyggd men utan direkta samband mellan ackorden. Kompositionsmetoden handlar om att avstå från linjära sammanhang och att komponera genom successiva approximationer av hela stycket från början. Hur kan vi, bör vi, lyssna till musik som inte handlar om direkta linjära sammanhang såsom intervaller, melodier, klangföljder, ackordföljder? Hur spelar vi sådan musik?

När vi lyssnar, så utvecklar sig musiken förvisso linjärt som följer av toner och klanger. Som musikstycke lever kvartetten i denna motsättning, där minnet, att återkalla och bygga upp ett rum, spelar stor roll. Blicken stannar vid varje enskilt ackord, men samtidigt ser vi ackordet i ett givet rum av symmetrier.